

Píše Luboš Merhaut

(E*forum, 30. 09. 2015)

„Co se chce ode mne?“ ptá se opakovaně pan Načeradec. „Chce se ze mě trhat kusy za moje starosti? Chce se mě připravit do hrobu?“ „Co se mi může stát, nic se mi nemůže stát, co se chce ode mne, daně mám v pořádku, nikomu nejsem dlužen krejcar, já dycky reálně, solidně a kulantně, můžete se zeptat, kde chcete, o mně musí dát každéj prima reference...“ Poláčkův obchodník tak zaujímá místo ve společenském prostoru, reaguje na určitá očekávání, vyhodnocuje situaci a předjímá možný konflikt, dává najevo připravenost k obraně, projektuje určitý „jazykový stylový vztah“: řeklo by se v ruce s knihou **Co se chce říct mluvením. Ekonomie jazykové směny** (Karolinum 2014, v ediční řadě Lingvistika). Přeložil ji (s výjimkou kapitoly Cenzura a užití formy, kterou již dříve převyprávěla Eva Sládková), doslovem, glosářem a rejstříky opatřil Martin Pokorný.

Pierre Bourdieu se zaměřil na jazyk nejen jako na prostředek komunikace, nýbrž jako na mechanismus moci, utváření silových vztahů a postojů v sociálním prostoru různých oborů. Rozhodl se překonat „uzávorkování sociální dimenze, která umožňuje pojednávat o jazyce (nebo o jakémkoli jiném symbolickém předmětu) jako o účelnosti bez účelu“, strukturalistické pojetí lingvistiky, která „čistá“ cvičení v ryze interní a formální analýze obdařila půvabem hry bez jakýchkoli důsledků“. Deklaroval potřebu „vyvodit všechny důsledky z faktu tak energicky potíraného lingvisty a jejich imitátory, že totiž ‚sociální povaha jazyka je jedním z jeho vnitřních rysů‘ (jak to tvrdil *Kurs obecné lingvistiky*) a společenská heterogenita je jeho inherentním rysem - a to při plném vědomí rizik takového podniku“ (s. 8). V knize vydané v roce 1982 předvedl, „že společenské vztahy - včetně vztahů dominance - sice lze legitimně pojímat jako symbolické interakce, tj. jako komunikační vztahy, jež vyžadují podíl poznání a uznání, nicméně zároveň nesmíme zapomínat, že výsostným příkladem komunikačních vztahů je jazyková směna a ta je současně vztahem symbolické moci, v němž se aktualizují silové vazby mezi příslušnými mluvčími nebo skupinami. Stručně řečeno, je nutno překonat obvyklé dilema mezi vzýváním ekonomie a vzýváním kultury a pokusit se rozpracovat ekonomii symbolické směny“ (s. 13-14).

Martin Pokorný v Doslovu k českému vydání osvětluje místo knihy v kontextu post-saussurovské sociologicky orientované lingvistiky, zpochybnění myšlenky jazykového systému jako zdánlivě ideálního, stojícího nad dynamikou konkrétních jazykových výpovědí. „Jestliže Saussurovi či Chomskému se jazykový systém jeví jako předpoklad domluvy, komunikativní shody, Bourdieu odpovídá, že domluva či nějak nastolená shoda je naopak předpokladem systému: jazyk se ve své systémové roli udržuje a šíří pouze na tom území a mezi těmi lidmi, kteří jsou současně a především podílníky jinak

založeného společenství, společenství praxe. Odtud Bourdieu přechází k ještě zajímavějšímu a subtilnějšímu postřehu, že *modalita* tohoto podílnictví na jazykovém systému odpovídá *modalitě* podílnictví na systému moci a praxe“ (s. 156). Překladatel upozorňuje i na námitky, jež byly nebo by mohly být vůči této „osvoboditelské“ syntetizující koncepci vzneseny.

V úvodních oddílech (Ekonomie jazykové směny a Jazyk a symbolická norma) Bourdieu nahlíží jazykové interakce jako projevy pozic v sociálním prostoru, jež určují možnosti po-rozumění, jako tendence reprodukovat objektivní sociální struktury. Věnuje se mj. formám autorizace a kontroly, rituálům a možnostem efektivity; též v historických proměnách. Využívá přitom své klíčové pojmy (pole, habitus, kapitál ad.) – slovníček pořízený překladatelem je vskutku potřebný a funkční. Třetí oddíl knihy zahrnuje tři příklady „diskursivních analýz“ konkrétního materiálu v kapitolách Cenzura a užití formy, Diskurs důležitosti (Několik sociologických reflexí k „Několika kritickým poznámkám ke Čtení Kapitálu“) a Rétorika vědeckosti: Příspěvek k analýze efektu Montesquieu. Mocenské zacházení s věděním druhých prostřednictvím jazyka sleduje s pomocí vědy o řeči jako sociologické pragmatiky: „Neexistuje žádná věda o řeči, jež by řeč chápala o sobě a pro sebe: formální vlastnosti textů vydají svůj smysl jediné tehdy, když je vztáhneme jednak ke společenským podmínkám jejich produkce, tedy k pozicím, které jejich autoři zaujímají na poli produkce, a jednak trhu, pro nějž byly vyrobeny (jímž ovšem může být samo pole produkce), případně též k následným trhům jejich recepce“ (s. 101).

Nelehkou knihu lze číst nejen s lingvistickou specializací, ale i jako součást rozměrného díla vlivného francouzského sociologa a filozofa (1930–2002). Dotváří obraz učenice, který svůj koncept budoval kriticky a prověřoval komplexně (viz reprezentativní stránky [hyperbourdieu](#)): vedle obecně sociologických prací např. zaměřením na jazyk jako ústřední bod analýzy politické praxe, na vzdělávací systém, akademický svět, na tzv. elity, na žurnalismus, televizi, fotografii, na etnické a náboženské praktiky, významně rovněž na materiál literární. Z literárněhistorického pohledu doplňuje publikace v češtině dostupné Bourdieuovy práce, jimž *Ekonomie jazykové směny* předcházela; viz [echo](#) o překladech přednášky *Za vědu* o dílech z roku 1989 (česky in *Teorie jednání*, 1998) a knihy *Pravidla umění* z roku 1992 (česky 2010). Osvědčuje příznačný zvrstevující nadhled nad dynamikou různorodých relací ve vztahu jazykového a literárního pole (boj o jazykovou autoritu): „Prostřednictvím struktury jazykového pole jakožto systému specificky jazykových silových vztahů, založených na nerovnoměrné distribuci jazykového kapitálu (anebo chcete-li: možnosti osvojit si objektivované jazykové zdroje), tedy struktura prostoru vyjadřovacích stylů co do uspořádání reprodukuje strukturu odchylek objektivně oddělujících různá existenční postavení.“ – „Co by se s literárním životem stalo, kdyby se nediskutovalo o ceně stylu toho či onoho autora, ale o tom, jaká je vůbec cena diskusí o stylu? Jakmile se začneme ptát, zda nějaká hra stojí za to, je po hře. Boje, v nichž se spisovatelé střetávají kvůli náležitému umění psát, přispívají samotnou svou existencí k produkci jak legitimního jazyka, vymezeného svým odstupem od ‚obecného‘ jazyka, tak víry v jeho legitimitu“ (s. 33).

Pestrost a polemičnost Bourdieuova díla je přehlednutelná např. v posmrtně vydaných autobiografických skicách (Sociologické hledání sebe sama, česky 2012, viz další echo); v nich autor ze sledování vlastních dispozic vyvodil: „Ambivalentní pocit vůči intelektuálnímu světu [...] je v zásadě *dvojím odstupem*, jehož bych mohl uvést četné příklady: odstup od velké intelektuální hry po francouzsku, s jejími mondénními podpisy petic, módními manifestacemi nebo předmluvami ke katalogům umělců, ale také odstup od role velkého profesora, zapojeného do cirkulární cirkulace ve zkušebních komisích doktorandských a jiných, v mocenských hrátkách kolem obnovování univerzitního korpusu, odstup v oblasti politiky a kultury, vůči elitářství na straně jedné a populismu na druhé. Napětí mezi protiklady, nikdy nevyřešené v harmonické syntéze, je zvláště patrné ve vztahu k umění, kde jde o kombinaci skutečné vášně [...] a analyticky chladného vztahu, který se potvrdil vypracováním metody interpretace popsané v *Pravidlech umění*“ (s. 100). Neboli také: Co se chce...

www.ipsl.cz